משנה · אחרונים · מלאכת שלמה · סדר נזיקין

מלאכת שלמה על משנה אבות

רבי שלמה עדני

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלאכת שלמה על משנה אבות

רבי שלמה עדני

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלאכת-שלמה-על-משנה-אבות/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 7
משנה ג 8
משנה ד 8
משנה ה 8
משנה ו 9
משנה ז 9
משנה ח 9
משנה ט 9
משנה י 10
משנה יב 10
משנה יג 10
משנה יד 10
משנה טו 10
משנה טז 10
משנה יז 10
משנה יח 11
פרק ב 12
משנה א 12
משנה ב 12
משנה ג 13
משנה ה 13
משנה ו 13
משנה ז 13
משנה ח 13
משנה ט 14
משנה י 14
משנה יא 15
משנה יב 15
משנה יג 15
משנה יד 15
משנה טו 16
משנה טז 16
פרק ג 16
משנה א 16
משנה ב 16
משנה ד 17
משנה ה 17
משנה ו 17
משנה ז 17
משנה ח 17
משנה ט 17
משנה י 18
משנה יא 18
משנה יג 18
משנה יד 19
משנה טו 20
משנה טז 20
משנה יז 20
משנה יח 20
פרק ד 20
משנה א 20
משנה ב 21
משנה ג 22
משנה ד 22
משנה ה 22
משנה ו 22
משנה ז 22
משנה ח 23
משנה ט 23
משנה י 23

משנה יא 24
משנה יב 24
משנה יג 24
משנה יד 24
משנה טו 25
משנה טז 25
משנה יח 25
משנה יט 25
משנה כ 25
משנה כא 25
משנה כב 25
פרק ה 26
משנה א 26
משנה ב 27
משנה ג 27
משנה ד 27
משנה ה 28
משנה ו 29
משנה ז 29
משנה ח 29
משנה ט 29
משנה י 29
משנה יא 29
משנה יב 30
משנה יג 30
משנה טז 30
משנה יז 30
משנה יח 32
משנה יט 32
משנה כ 32
משנה כא 33
משנה כב 34
משנה כג 34

פרק א

משנה א

בעזר האל הגדול הגבור והנורא. אשר הכל לכבודו ברא. בעה"י שוכן ערבות. זוכר ברית אבות. נתחיל מסכת אבות:

כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים וכאשר נשלם לתנא מה שהיה צריך אליו השופט התחיל באבות ועשה זה לשני ענינים האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלום עם מעם ולפיכך ראוי לכבד החכם מהם ולהושיבו במעלה נכבדת בשביל שהגיעה ההוראה אליו שהוא בדורו כמו אלו בדורם וכן אמרו אם באנו לחקור אחר ב"ד של ר"ג וכו' ואמרו שמשון בדורו כשמואל בדורו וכענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני ואין הדבר כן שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקב"ה שצוה אותנו בו כמו בנאמר כי המשפט לאלהי' הוא אבל הכל משפט אחד וקבלוהו איש מפי איש על הדורות החולפים. והענין השני שהוא רוצה לזכור במסכתא זו מוסר כל חכם מן כחכמים עליהם השלום כדי שנלמוד מהם המדות הטובות ואין אדם צריך לזה הדבר כמו הדיינים שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע יזיק עצמו ויזיק לבני אדם לפיכך היה תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינים כמו שאמר הוו מתונים בדין וצריך שיווסר השופט בכל הענינים שיש במסכת אבות כגון שיהיה בדין ההוא ענין נסתר כמו שאמרו עליהם השלום דין מרומה ואין לנו להאריך הדין כמו כן כשידע כשאין בו דבר נסתר שזה נקרא ענוי הדין ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על עניינה ואין לו ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינים ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ שמא יהיה לבוז ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת עד שיצטרכו אליו שמא יאבד האביון ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת ואל תמשכהו התאוה ואל יהי רוצה להתקדם את חבריו לדין ולא ילחץ עצמו להכנס בדיינות שמא יהיה חשוד וצריך להיות מהדר בכל דיניו אחר הפשרה ואם יוכל שלא יפסוק דין בכל ימיו אבל שיעשה פשרה בין שני המריבין הנה מה טוב ומה נעים ואם אינו יכול אז יחתוך הדין ואל יטריח אבל יתן זמנים מרובים ארוכים לבעל הריב ויניחהו לבקש על נפשו כל היום ואע"פ שירבה דברים וידבר הוללות וסכלות ואם אי אפשר לזה לפי מה שיראה מטענותם יגזור הדין מיד כמו שאנו רואין רבותינו עושין בענין קשירת הידים והכאת השוט ללקות ולענוש והפשט הבגדים וקריעת השטרות הקיימות כשימצאו בהם מה

שיחייב לעשות זה והרבה כמו זה וכדומה לזו המצוה אומרים יקוב הדין את ההר ועל דרך כלל צריך שיהיה השופט כרופא בקי שכל זמן שיוכל לרפא במזונות לא יוכל לרפא ברפואות אבל כשרואה שהחולי חזק ואי אפשר להתרפא במזונות ירפא ברפואות קלות קרובות אל טבע המזון כגון המשקים והמרקחות המבושמות המתוקנות ואם יראה שהחולי יתחזק ואלו הדברים אינם מכניעים אותו ואינם כנגדו יחזור לרפאתו ברפואות חזקות וישקנו רפואה משלשלת כגון שקמוניא וכדומה לו מן הרפואות המרות והרעות. כן השופט ישתדל לעשות פשרה ואם אינו יכול ישפוט בנחת וירצה בעל הריב בדבר רך ואם לא יוכל מפני אכזריות אחד מן המריבים ושהוא רוצה להתגבר בעול וחמס יתחזק עליו ויהדוך רשעים תחתיו וצריך לשופט שלא ירבה לרדוף אחר תענוגי העולם ואהבת העושר והמעלה כמו שאמר הכתוב שונאי בצע ואמרו עליהם השלום מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר על הגרנות יהרסנה ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם א"כ מה נחמד ונכון היה תקון אבות אחר מסכת סנהדרין ומה שנלוה אליה לפי שהיא כוללת אלה המוסרים ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה היושר והיראה עכ"ל ז"ל. וא"כ הוא האמת אפשר שנפל טעות בראש העתקת הרב רבינו שמואל בן יהודה אבן תבון ז"ל למסכת אבות שכתב שם זאת המסכתא ר"ל מסכת אבות ידועה סדורה בין מסכת עדיות ומסכת ע"ז ע"כ. ולי הדיוט נראה לענ"ד לומר שכיון שסיים התנא מסכת ע"ז כמו שקדם וקיימא לן דע"ז שקולה כנגד כל התורה כולה מקרא דכתיב וכי תשגי ולא תעשו את כל המצות האלה סמך לה אבות המתחלת משה קבל תורה כלומר גם זו הנזכרת משה קבל והיא שקולה ככל התורה ואע"ג דאמרי' בסוף מסכת מכות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הוא קבל דקדוקיה ופרטיה ומסרם ליהושע וכו' ואנן אנכי ולא יהיה לך בלחוד הוא דמפי הגבירה שמענום. עוד נלע"ד לומר שסידר מסכת אבות בסדר נזיקין לומר אע"ג דאיכא מ"ד בב"ק פ' המניח (בבא קמא דף ל') דמאן דבעי למהוי חסידא ליעיין במילי דנזיקין [הגהה עיין במ"ש רפ"ק דב"ק] אנן סבירא לן דתרתי בעינן דליעיין נמי במילי דאבות וכדכתיב סור מרע ועשה טוב ומהאי טעמא אפשר נמי לומר דהתחיל רבינו הקדוש המשניות במסכת ברכות משום דאיכא מ"ד התם דמאן דבעי למהוי חסידא ליעיין במילי דברכות וכבר כתבתי שם בברכות טעמים אחרים בשם אומרם בס"ד:

אח"כ מצאתי שכתוב בנמקי יוסף שם בפ' המניח דף כו"ו דרבינא דאמ' התם מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות ס"ל דנהי דחסידא מתקרי כשהוא עושה הרחקה יתירה שלא

יגע באיסור גזל וניזקין מיהו חסיד גמור לא מתקרי עד דהוי חסיד בכולהו ע"כ. ובטור ח"מ סי' י'. ולהיות כי ידוע שרבו במאד מאד ביאורים ופירושים וחבורים על מסכתא זו ובפרט החכם השלם הר"ר שמואל אוזידא ז"ל שאסף והוסיף לכן לא ראיתי להעתיק עליה רק כמו מורה מקום וכדומה לו אך דברי תוספת י"ט לא אעלים עיני מהם מאחר שכמעט כל דבריו העתקתים בחבור זה מראשו ועד סופו לא גרעה מסכת אבות לעמול בה בעיר קברי האבות ובזכותם השם יזכרנו לעסוק בתורה שנים רבות נעימות וטובות בגשמי רצון ברכות ונדבות אמן. ומצאתי כתוב בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל לקהלת בפסוק וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו בדף י"ג וז"ל כי כל המשניות לא נעדרו מכל קדמונינו כדוד ושלמה ודומיהם אפילו הנאמר בם בשם יחיד ומה גם כשאין חולק. והנה ארז"ל שמצא משה רבינו ע"ה את הקב"ה אומר אליעזר בני אומר פרה בת שנתה וכו' וכן על המאמר משה קבל תורה מסיני וכו' שהיה ראוי לאמרו בתחלת סדר זרעים שהוא ראשית כל סדרי תורה שבע"פ אמרו שהוא להורות כי גם כל המוסרים שבאבות שאמר כל איש ואיש תוכחות ומוסרין הכל קבל משה בסיני ונמסר לדורי דורות והנה מכללם הוא בן זומא אומר וכו' איזהו חכם וכו' איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וכו' ועוד ראוי לשים לב איך ילמוד שמח בחלקו מפסוק יגיע כפיך כי תאכל כי הלא אשר אין לו מה יאכל כי אם ממלאכתו א"כ אין לו חלק לומר שמח בחלקו אך הוא כי אינו מצטער על טובות העה"ז ואוכל מיגיעו כי הוא שמח בחלקו כי כל ישראל יש להם חלק לע"ה ובחלקו של עולם הבא הוא שמח ע"כ. וכתב עוד בפ' יתרו דף קכ"ג וז"ל וזה יתכן מאמר התנא באמרו משה קבל תורה מסיני ולא אמר מהקב"ה כי מן ההר זכה לעלות ולקבל תורה שבעל פה כולה כי רבה היא מאד פעם א' לא ישגה ולא ישכח כל ימיו פי' הלכה אחת מה שאין כן זולתו כי בסילוקו נשכחו מיהושע וכל ישראל עמו ש' הלכות ע"כ. ובפ' שמיני כתב הרב ר"מ אלשיך ז"ל ג"כ על זה הדיבור עיי"ש:

בפי' רעז"ל צריך להגיה דכתיב בבקר זרע את זרעיך וגו'. ועשו סייג לתורה גדר שלא וכו'. כתוב בתוספות יום טוב וקראו למסכת זו בשם אבות כי על האמת החכמים הם האבות כענין שאמר אלישע אבי אבי על אליהו וכן נקראו התלמידים בנים שנאמר ושאר ישוב בניך:

משנה ב

שמעון הצדיק ירושלמי פ"ד דתעניות ובפ' בני העיר. ומסיים התם עלה ושלשתן בפסוק א' ואשים דברי בפיך בפיך זו תורה ובצל ידי כסיתיך זו גמילות חסדים ללמדך שכל מי

שהוא עוסק בתורה ובג"ח זוכה לישב בצלו של הקב"ה הדא הוא דכתיב מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות ולאמר לציון עמי אתה אלו ישראל עד כאן וביד פרק עשרים דהלכות סנהדרין סימן ז'. ובטור חושן משפט סימן א'. ובילקוט בספר שמואל רמז קמ"ה על שלשה דברים העולם עומד וכו' רב הונא ב"ר פפא אמר מקרא מלא הוא ועוברי הים פירשוהו נחית בחסדך הרי בזכות החסד נהלת בעזך הרי בזכות התורה אימתי נתבסם העולם משבאו אל נוה קדשיך ע"כ. ועיין על פירוש משנה זו בפרשה שמיני לפירוש הרב ר' משה אלשיך ז"ל בדף קע"א:

משנה ג

אנטיגנס כך הגיה הרי"א:

אל תהיו כעבדים וכו' תוס' פ"ק דפסחים דף ח' ודר"ה פ"ק דף ד' וכתבו שם תוס' ז"ל דהיינו באומות העולם שתוהים על הראשונות דהא תניא סלע זו לצדקה ע"מ שיחי' בני ה"ז צדיק גמור ע"כ ואיתה נמי בתוס' פ' היה נוטל (סוטה דף כ"ב) ובגמ' פ"ק דע"ז דף י"ט וכן פירשו שם ג"כ תוס' ז"ל. וביד פרק עשירי דהלכות תשובה סי' ד'. ועיין על פי' משנה זו ג"כ שם בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל בפ' שמיני וגם עיי' באלשיך ז"ל מ"ש על משנה דבסימן ד' ודבס' ה' ודבסימן ו' דברים מתוקים מדבש בפ' עקב. ועוד הביא פ' משנתנו זו בספר ביאור תילים סי' קי"ט בפסוק ויבואוני חסדיך ה':

שלא ע"מ לקבל פרס ונ"א ע"מ שלא לקבל פרס [הגה"ה היא נוסחת רש"י והמאירי ז"ל גם הר"ר יהוסף ז"ל הגיה ע"מ שלא לקבל וכתב כן מצאתי]:

משנה ד

יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים קבלו ממנו יוסף בן יועזר איש צרידה אומר וכו' כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל:

והוי מתאבק ביד בהלכות דעות פ"ה סי' ב'. הגה"ה מהר"ר יהוסף ז"ל בעפר רגליהם ושותה בְּצָמְאָה וכו':

משנה ה

ויהיו עניים בני ביתך ביד פרק עשירי דהלכות מתנות עניים סי' י"ז ובטור י"ד סי' רנ"א:

ואל תרבה שיחה ר"פ כיצד מעברין:

באשתו אָמַר גרסי' כך פי' משום הר"ר סולימאן אוחנא ז"ל וכתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל י"ס דגרסי בסיפא כל המרבה שיחה עם האשה כשהיא נדה גורם וכו':

משנה ו

יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי וכו' תמהני שמצאתי בספר שלשלת הקבלה שכתב בשם הראב"ד ז"ל שכתב בספר הקבלה שלו יהודה בן טבאי ונתאי הארבלי קבלו מן השני יוסי הנזכרים לעיל ויהושע בן פרחיה ושמעון בן שטח קבלו מן יהודה בן טבאי ונתאי הארבלי וכתב שגם בעל ספר יוחסין כתב יהודה קודם יהושע ע"כ והוא תימה גדולה בעיני ואולי שגם במשנה היו שונים כדבריהם יהודה קודם יהושע. ומצאתי שכתב החכם הרר"י אשכנזי ז"ל שברוב הספרים גרסינן מאתאי הארבלי במ"ם ואל"ף ותי"ו ואל"ף ויו"ד. בפי' רעז"ל צריך להיות אבל לענין גמרא מחד רב מעלי וכו':

והוי דן וכו' ביד בהלכות דעות פ' חמישי סי' ז'. ונלע"ד עשה לך רב וכו' ירצה ללמדנו שלא יאמר אדם דבר תורה בודאי הגמור אא"כ ישא ויתן בו בראשונה לפני רבו או לכל הפחות יבקש ויחפש עליו יפה בספרים וזהו רב ואחרי כן יקנה לעצמו חבר לישא וליתן עמו באותו דבר תורה כי שמא לא הבינו יפה מפי רבו או מתוך הספר ואם באולי ינגדנו חברו ידון אותו לכף זכות שהוא רוצה להודות על האמת אלא שדעתו קצרה להשיג ולהכיר מה שהוא נכון ויציב וכן חברו לו דוק:

משנה ז

הרחק משכן רע וכו' וברשע שאינו שכנו לא הוצרך לומר הרחק שאינו קרוב [כל] כך הזהיר שלא יתחבר לו עי' בתוי"ט ובשם הר"ר יהודה לירמא ז"ל כתב שדקדק אמאי קאמר הרחק שהוא מהפעיל ולא אמר תתרחק שהוא מבנין התפעל וכו' [הגהה גם אני ההדיוט כך נלע"ד לפרש ועוד נלע"ד דהרחק דקתני במתני' וגם דבמקרא דהרחק מעליה דרכך שהוא מקור כלומר הרחק יותר מדאי וכן הרחק מן המחנה דבפ' כי תשא אכן שמחתי שמצאתי אח"כ שכתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל שיש ספרים דגרסי וְרַחֵק משכן רע ע"כ]:

משנה ח

אל תעש עצמך וכו' ירוש' פ' מי שמת. וביד ספכ"א דהל' סנהדרין וספכ"ג [והגי' הרי"א ז"ל כשיהיו בעלי הדין וכו' כצדיקים שקבלו וכו']:

משנה ט

הוי וכו' והוי וכו' ק"ק אמאי איצטריך למיהדר ולמיתני מלת והוי דליסגי דליתני וזהיר ואפשר דאי לא הדר תנא והוי הוי אמינא דוקא כשהוא מרבה לחקור את העדים צריך שיהיה זהיר שמא מתוך רבוי החקירה יכשל בלשונו וילמדו העדים או הבעל דין לשקר

לזה חזר ושנה והוי זהיר כלומר בין שתרצה לחקור בין שלא תצטרך להרבות חקירה מ"מ הוי זהיר בדבריך כנלע"ד:

משנה י

אהוב את המלאכה ביד בהלכות ת"ת פרק ג' סי' יו"ד:

ושנא את הרבנות ונקדו הר"ר יהוסף ז"ל והר"ר מנחם דילונזאנו ז"ל וּשְׂנָא הנון בקמ"ץ:

משנה יב

אוהב שלום וכו' ביד בהלכות דעות פ' חמישי סימן ז". ועיין על פי' משנה זו בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל ס"פ שמיני בדף קע"ד דברים מתוקים:

משנה יג

קטלא חייב וכו' פ' בני העיר (מגילה דף כ"ח:)

נגיד שְׁמָא אבד שְׁמָא כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל:

משנה יד

ובשאני לעצמי מה אני תימה קצת אמאי לא תני לי כדקתני ברישא דליסגי דליתני הכי אם אין אני לי מי לי וכשאני לי מה אני וכו':

משנה טו

עשה תורתך קבע ביד בהלכות ת"ת פ"ג סימן ו'. בפירוש רעז"ל צריך להיות ולעשות וללמד בישראל כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד בישראל עוד שם צריך להיות ואקחה פת לחם ובסוף ויקח וכו' עוד שם שכל הנותן ופניו וכו' כצ"ל:

והוי מקבל וכו' ביד בהלכות דעות פ' שני סימן ז':

משנה טז

בפי' רעז"ל צריך להיות ולא תספק עליו אתה לבדך כי הא דרב אשי כי הוה וכו' דהכי איתה בפ"ק דסנהדרין ובפ"ק דמסכת הוריות:

ואל תרבה לעשר אומדות ס"א עומדות הרי"א ז"ל. ביד פ"א דהל' מעשר סי' י"ד:

משנה יז

שמעון בנו היינו רשב"ג הנזכר למטה אלא שדבר זה אמר אותו עד שלא נסמך בעבור זה תנן שמעון ולא רבי שמעון ובעבור זה אית דגרסי הוא היה אומר כן נ"ל. ומה שהפסיק כאן שלשלת הקבלה כי מכאן והלאה היתה הקבלה הולכת מאב לבן ומאב לבן היינו מהלל לר"ג בנו ומר"ג לר"ש בנו ואח"כ מר"ש לרב"ג ואח"כ משם לרבי בנו של רשב"ג ואח"כ לר"ג בנו ור' הלל שהיה ג"כ בנו ואחר שפסק שלשלת הדורות של המשנה חוזר

לשלשלת הקבלה ואומר ריב"ז קבל מהלל וכו' עכ"ל הרמב"ם ז"ל. וטעות שנפלו בלשונו ז"ל תוכל בקל להבינם ממה שאכתוב בסמוך בס"ד:

ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה נ"א אלא שתיקה וכן הגיה הרי"א ז"ל. וביד פ' שני דהלכות דעות סימן ד'. ועיין על פי' משנה זו בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל פ' שמיני דף קע"ג דברים מתוקים:

ולא המדרש הוא העיקר. במדרש תשמרו ללכת בהם בהם לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה מספר לקח טוב. שמעון בנו הוא מהרוגי מלכות וספ"ק דכריתות שנינו רשב"ג אומר המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהא וכו' ועל כרחין רבן שמעון זה איננו שנזכר לקמן בסוף פירקין שאותו לא היה בימי הבית שלא הזכירו בפ"ק דשבת כי אם עד שמעון השני [הגה"ה דע כי שלשה רשב"ג הם האחד מהם הוא רשב"ג הזקן רשב"ג אביו של רבנו הקדוש הוא השני ועוד יש רשב"ג בנו של רבנו הקדוש ואותו לא מצינו שנקרא רבן ולכן בהקדמה האמורה הלזו נלע"ד שנפל טעות בפרק שלישי מעשרה פרקיו של הרמב"ם ז"ל אשר עשה בהקדמת פירושו למשניות וכך צ"ל שם בפ"ג ר' יהודה הנשיא בן רבן שמעון בן רבן גמליאל וכו' וגם בהקדמת הרמב"ם ז"ל בחבורו הגדול הנקרא משנה תורה דכל טעות באופן אחר ברוב הדפוסים וכך צ"ל שם נמצא מרב אשי עד משה רבירו ע"ה ארבעים דורות (נ"א איש) ואלו הן רב אשי מרבא ורבא מרבה ורבה מרב הונא ורב הונא מר' יוחנן ורב ושמואל ור' יוחנן ורב ושמואל מרבינו הקדוש ורבינו הקדוש מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מרבן גמליאל אביו (ז"ה ר"ג מיבנה) ורבן גמליאל מרבן שמעון אביו (וזהו הנהרג בעונותינו) ורבן שמעון מרבן גמליאל הזקן ורבן גמליאל הזקן מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מהלל אביו וכו' ובזה תמצא חשבון תשלום הארבעים אשר שם מכוון ע"ש ודוק]:

משנה יח

רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים ירושלמי פ"ד דתעניות ובפ' בני העיר. והתם מסיים ושלשתן דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום א"ר מנא ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ע"כ משמע שלא היו גורסי' במילתי' דרשב"ג שנאמר וכו'. והכי איתא נמי בברייתא בכתיבת יד בפ' השלום ושלשתן וכו' א"ר מנא וכו' וגם החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל מחקו להאי שנאמר ממשנתו וכתב דבכל הספרים לא גרסינן ליה ע"כ. ויש שאין גורסין רשב"ג רק הוא היה אומר שנאמר אמת ומשפט שלום כך צ"ל. ובטור חושן משפט סימן א' דקדק בשם הר"ר יונה ז"ל דכאן שנה התנא קיים שרצה לומר שמאחר שנברא מתקיים על ידי אלו עיין שם:

פרק ב

משנה א

רבי אומר וכו' פ"ד נדרים דף כ"ב ובפ"ק דתמיד ברייתא:

והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. פרק אין בין המודר (נדרים דף ל"ט:)

ואין אתה יודע מתן שכרן של מצות ועונשן של עבירות כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל עוד כתב הסתכל בשלשה דברים ס"א בארבעה דברים. ומצאתי כתוב בספר חן טוב בפ' עקב דף רפ"ח בשם הרב ר' שלמה סאגיס זלה"ה וזה לשונו הנה אומרו דע מה למעלה ממך הוא מיותר שהיל"ל דע שעין רואה וכו' גם אומרו עין קודם לאזן ובפסוק אמר אזן קודם שנאמר אזן שומעת ועין רואה וכו' אכן לא בא לחדש שה' רואה כל דבר שזה פשוט שלא יפלא מה' כל דבר אלא הכונה לומר שמה שקב"ה רואה אינו שמביט מלמעלה למטה ורואה מעשה המכוער אלא דע שלמעלה ממך הוא מה שעין רואה והעין עלה למעלה המלאך הנוצר ממעשה טוב מלאך טוב ומהעון מלאך רע וצועק לפני ה' ואומר פלוני עשאני אם כן נכח עיני ה' דרכי איש ירצה עולין שם למעלה נגד פניו ושם אינו עולה המעשה עצמו אלא המלאך שנברא ממנו אם טוב ואם רע א"כ אם כוונתו טוב נוצר ממנה מלאך טוב גם אם המעשה מכוער ה' יראה ללבב שאין העין רואה למטה ממך אלא למעלה ממך וסם עולה כונתו טובה זהו שאמר עין רואה קודם האזן לסמוך העין לתיבת למעלה לומר דע שאין העין רואה מלמעלה למטה אלא למעלה ממך הוא מה שהעץ רואה ע"כ:

משנה ב

רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר וכו' תוס' פ"ק דחולין דף ה':

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ בדין הוא דה"ל למיתני יפה דרך ארץ שידוע שהתורה צריכה להיות עיקר אלא לאו דוקא וכה"ג אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ דלאו דוקא וכה"ג ראה חיים עם אשה אשר אהבת הר"ר שמשון ז"ל בפ"ז דטהרות:

וכל תורה שאין עמה וכו' ביד בהלכות ת"ת פ"ג סימן יוד. ובטור א"ח סימן קנ"ו. ועיין בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל פ' כי תזריע דף קע"ו שהביא שם כל דברי ר"ג עד סוף סימן ד' והקשה כ"א קושיות ותרצם בפירוש ישר ומקושר ומוכרח בעיניו ז"ל והאריך ע"ש. והגיה הר"ר יהוסף ז"ל סופה בַטָלָה לגרר עון וכתב שכך מצא ברוב הספרים. העמלים ס"א הפוסקים. ואתם מעלים עליכם שכר כאילו וכו' וכתב כן מצאתי בכל הספרים ע"כ:

משנה ג

סימן דלית שכתוב קודם הוא היה אומר צריך למחוק אותו משם ולכותבו אחרי כן קודם הלל אומר. י"ס דגרסי כאן משנה זו ר' ראובן בן אצטרובלי אומר אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו או עשה כיוצא בו או שחישב לעשותו או שראה מתעסקים בו והטה אזנו לשמוע את דבריהם הוא היה אומר הדמסיות והמרחצאות ואסטרטיות לשם מלכות זו עושין ואינו לשם שמים כך כתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וכתב עוד ר' הלל אומר כן הוא ר' הלל ברוב הספרים:

משנה ה

ואל תאמן בעצמך עד יום מותך פ' תפלת השחר (ברכות דף ל'.) ובירושלמי דשבת גרסינן מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה ואל תאמין בעצמך עד יום זקנתך אמר כגון אנא אתת חדא רוחא דמות איתתא ונסיתיה שרי תהי בה אמרת ליה לא תיצוק רוחא אנא זיל אישתוי לחברך ע"כ:

ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופן להשמע. בפי' רעז"ל צריך להיות כי זה יביא בני אדם לטעות בדבריך ושמא יטעו וכו'. עוד בפירושו ז"ל צריך להיות והגרסא היא לפי פי' זה שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע אבל רש"י ז"ל וכו' ונכ"י שאי אפשר לְהִשָּׁמַע שסופו לְהִשָּׁמֵע:

ואל תאמר לכשאפנה וכו'. ביד פ"ג דהלכות ת"ת סי' ו':

משנה ו

ולא הביישן ביד פ"ד דה' ת"ת סי' ה':

ולא כל המרבה כו'. שם פ"ג סי' ו':

השתדל ס"א השתדר בריש וכן משמע דגריס רד"ק שכ' בסוף ספר השרשים השתדר כמו השתדל וגם הרמב"ן ז"ל בפי' התורה בפ' משפטים בפסוק וכי יפתה כתב שיש נוסחאות דגרסי השתדר בריש. וכן הגיה הרי"א ז"ל בשם רוב הספרים. ובטור יו"ד סי' רמ"ו:

משנה ז

אף הוא ראה גולגולת אחת וכו' סוכה פ' החליל (סוכה דף נ"ג.) בפירוש רעז"ל קודם לשון המתחיל על דאטפת צריך לכתוב סימן הויו או הז' ולמחוק אותו מאחריו. ובערוך הביאו ג"כ בערך עטף בעין על דעטפת:

משנה ח

מרבה נכסים מרבה דוון כך היא הגרסא בערוך תרגום יגון דוונא. וכן הגיה החכם הרי"א אשכנזי ז"ל ובספר הפרפראות ריש פ' כי תצא האחת אהובה והאחת שנואה מרבה

נשים מרבה כשפים לומר לך כיון שיש לו שתי נשים האחת עושה בכשפיה כדי שישנא השניה ע"כ. וראיתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל לגרוס מרבה שפחות מרבה זמה מרבה עבדים מרבה גזל קודם ואח"כ מרבה נשים מרבה כשפים גם כתוב מרבה תורה מרבה חיים ס"א מרבה צדקה מרבה חיים. ומחק ממלות מרבב ישיבה עד מלות מרבב שלום וכתב ברוב הספרים ל"ג זה וי"ס דגרסי מרבה חכמה מרבה ישיבה מרבה צדקה מרבה שלום קנה וכו' ע"כ:

קנה דברי תורה קנה חיי העולם הבא כך הגיה הרב הנזכר ומחק מלות לו. אם למדת בנכ"י ובמאירי ורי"א ואד"ן עשית וכן הגיה הרי"א ז"ל:

מרבה עצה מרבה תבונה כך צ"ל:

משנה ט

ור"ש בן נתנאל כך צ"ל:

אליעזר בן הורקנוס גרסינן ולא גרסינן ר' אליעזר וכן בכולהו חמשה תלמידים כשרבם מזכירם:

בור סוד גרסינן אבל רש"י והר"ן ז"ל פ' רבי ישמעאל גבי אינו נעשה יין נסך עד שירד לבור פי' יש שטחים הבור בסיד והיין משתמר בתוכו ואינו מאבד טפה והוא בור סיד ע"כ וכתבתיו שם סימן ח':

יוסי הכהן חסיד כצ"ל:

משנה י

ר' אלעזר אומר לב טוב כך צ"ל:

רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל וכו' כצ"ל:

רואה אני וכו' פי' נראים הם ישרים בעיני דבריו יותר מדבריכם שהרי בכלל דבריו דבריכם כי הוא כלל את כל דבריכם בדבורו ע"כ:

וצדיק חונן ונותן כצ"ל. אכן הר"ר יהוסף ז"ל כתב ברוב הספרים ל"ג רק ולא ישלם וגו':

דברי אלעזר בן ערך מדבריכם כצ"ל:

צאו וראו עי' בתוי"ט: [הגהה וז"ל הר"י אברבנאל ז"ל והסתכל כי בדרך הטובה אמר להם באו וראו לפי שראוי לאדם לבוא בה ובדרך הרעה אמר צאו וראו לפי שראוי לצאת ממנה עם היות שהר"מ במז"ל גריס בשניהם צאו וראו אבל אין כן הגירסא בספרים שלנו ולדעת הר"ב ז"ל וגרסתו יהיה אומר צאו וראו ע"ד צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה שהענין שיצאו מתלמודם ועיונם ויראו הדבר הזה כדי שיאמר כל אחד דעתו וסברתו ע"כ]:

אחד הלוה מן האדם. מלת אחד דקתני במתני' לא מיתרצה לי דקשה לע"ד דהוה ליה למיתני שהלוה מן האדם וכו' או והלוה מן האדם וכו' ולשון הר"י אברבנאל והטיב לומר אחד לוה מן האדם כלוה מן המקום לפי שהחוטא הוא הלוה מן השם והוא חייב לו ונפרעין ממנו מדעתו ושלא מדעתו ע"כ:

משנה יא

הם אמרו שלשה שלשה דברים כצ"ל:

ושוב יום אחד לפני מיתתך ס"פ שואל. וביד פ"ז דהלכות תשובה סימן ב':

ושוב יום אחד לפני מיתתך. כתב הר"י אשכנזי ז"ל ס"א וכי יודע אדם באיזה יום ימות ויעשה תשובה אלא בכל יום ויום יעשה אדם עצמו כאילו למחר הוא מת ונמצאו כל ימיו בתשובה ע"כ:

והוי מתחמם וכו' עד סוף המשנה כתב הר"מ דילונזאנו ז"ל מכאן עד סוף המשנה נראה מפט"ו דאדר"נ שאינו משנה. ובהכי א"ש דלא פשי מג'. ע"כ:

משנה יב

יהי ממון חברך וכו' ביד פ"א דהלכות מלוה ולוה סי' ג':

וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ביד פ"ג דהלכות דעות:

משנה יג

כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כך לשון הפסוק בתרי עשר בספר יונה אבן שם בספר יואל לשון הכתוב כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ובמשנה לא נקטה לא לשון זה הפסוק ולא לשון פסוק דביונה כאשר עיניך רואות ויש להסתפק אם יש טעות בלשון המשנה או הוא פסוק מורכב ובקצת דפוסים מצאתי דנקט ממש לשון פסוק דבספר יואל:

משנה יד

ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה. אית דלא גרסי מלת תורה סנהדרין דף ל"ח א"ר יוחנן לא שנו אלא אפיקורס עו"ג אבל אפיקורוס ישראל מכל שכן דפקר טפי:

ודע מה שתשיב כך צ"ל. ולפי מה שראיתי בספר מסורת התלמוד שם בסנהדרין דלא גרסינן מלת תורה אין צורך לגרוס מלת ודע ומ"מ איני יודע מי הגיד לו זו הגרסא ובהרמב"ן ז"ל פרשת ויקרא גבי חלבו האליה כתבה בלשון זה הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס: ומצאתי שהגיה החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך ומחק השאר:

משנה טו

ר' טרפון אומר וכו' ק"ק לע"ד מה ענין ר' טרפון לחמשה תלמידי ריב"ז ויותר הוה שייך בפירקין דלקמן קודם ר' עקיבא שר' עקיבא הוא לר"ט תלמיד חבר ושמא משום דר' אלעזר אמר ונאמן הוא בעל מלאכתך וגם ר' טרפון אמר כן בסוף פירקין סמך ענין לו והר"י אברבנאל ז"ל כתב שגם ר' טרפון תלמידו של ריב"ז היה. שוב מצאתי בלוח טעות שבתוספת י"ט ר"ט אומר עיין במ"ש בר"פ דלקמן:

משנה טז

לא עליך המלאכה לגמור ביד ספ"ג דהלכות ת"ת סימן וי"ו: ואיתה בתוספות פ' שתי הלחם (מנחות דף צ"ט:) וכל דברי ר"ט איתנהו בפי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל בפי' מצורע דף קע"ח ודקדק ט' דקדוקים ותרצם שפיר ע"ש:

פרק ג

משנה א

מאין באת ולאן אתה הולך והגיה הר"ר יהוסף ז"ל ולאין גם הגיה מאין באת מליחה סריחה שוב הגיה לפני מלך מלכי המלכים ב"ה וכתב כן מצאתי ומריש פירקין עד סוף סימן ג' מפורש יפה בדרשות הרב ר' משה אלשיך ז"ל בפ' אחרי מות דף קפ"ב וקפ"ג וכתוב שם דמניינא דעקביא בן מהללאל דקתני אתא לאשמועינן שחולק על בן עזאי שמנה ד' במסכת כלה שהוסיף על שלש אלה ולאן אתה הולך למקום חשך ואפלה לז"א הסתכל בשלשה ובהם לבד תהיה מובטח שלא תבא לידי עבירה ואילו לא מיעטו באמרו שלשה היה אפשר לחשוב שבכלל דבריו שהוא הרביעית שהוסיף בן עזאי כאשר חשב בעל נחלת אבות ז"ל ודחה אותה התנא להיות שאותה הרביעית לא תורה פחיתות וגירעון באדם רק גירעון המקום שימצא בו ושהוא חשך ואפלה ולא תורה על פחיחות האדם כאשר לא יגרע גדר המרגליות בהיותה במקום גרוע או אפל על כן לא הזכיר כי אם מה שהוא בעצמות האדם ע"כ והאריך בפי' על המשניות ע"ש. וכתוב עוד שם שבדברי בן עזאי במסכת כלה כך מאין באת מטפה סרוחה מקום שאין העין יכולה לראות חפשתי דברי בן עזאי בענין זה במס' כלה שבידינו ולא מצאתי לא מינה ולא מקצתה:

משנה ב

ר' חנינה סגן הכהנים מצאתי שהגיה החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל חנניה כאן גם בר' חנניה בן תרדיון גם חנניה בן חכינאי גם ר' חנניה בן דוסא:

בשלומה של מלכות. ואיתה בפ"ק דע"ז דף ד': ועיין בחשן המשפט ריש סימן א':

אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה עיין מ"ש התוס' יו"ט אבל הר"ר יהוסף ז"ל הגיה אבל שנים שהיו יושבין ועוסקין בדברי תורה השכינה ביניהם שנאמר אז נדברו וגומר ומחק כל שאר המשנה ואח"כ כתב ס"א אחד שיושב ודורש מעלה עליו הכתוב כאלו קיים את כל התורה שנאמר ישב וכו' ע"כ:

משנה ד

ר' חנינא בן חכינאי בירושלמי דחגיגה דף ע"ז חנניה וכמו שכתבתי בריש פירקין בשם הרי"א ז"ל:

ומפנה לבו לבטלה גרסי' וכתב עוד הרב הנזכר ז"ל ומפנה לבו לבטלה לפי הגרסא נ"ל שכך פירושה של משנה זו שמפנה לבו לבטלה חוזר על שתיהם וה"ק הניעור בלילה או המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה באחד משניהם ה"ז מתחייב ע"כ:

משנה ה

כל המקבל כו' עי' בפירקין דלקמן ריש סי' יו"ד:

משנה ו

בפי' רעז"ל וי"ס שכתוב בהן וכו' אמר המלקט עיין בתוס' פ"ק דסוכה דף י"ג. עוד בפירושו ז"ל כי נטל עליו לשון סכך. אמר המלקט זו הגרסא של ראיית פסוק כי נטל לא נמצאת אצלי בשום מקום אלא במתני' דלעיל גבי ר' חנינא בן תרדיון:

משנה ז

ר' אלעזר ב"ר יהודה איש ברתותא גרסינן. בפי' רעז"ל צ"ל ולא מממונך שאתה וכו':

ר' יעקב אומר המהלך כו' עיין בתוי"ט אכן גם בנכ"י והמאירי ורי"א יעקב גם החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה יעקב עוד הגיה הר"ר יהוסף מעלין עליו כאלו מתחייב וכו' וכן הגיה ג"כ במתני' דבסמוך:

משנה ח

ר' דוסתאי בר' ינאי משום וכו' מנחות פ' שתי הלחם (מנחות דף צ"ט) בשנוי לשון קצת ונראה שהרגמ"ה ז"ל גורס שם יכול אפילו שכפה שפירש שם בפי' כתיבת יד שכפה לשון תקפה אבל בערוך הביאו בערך תקף:

הא אינו מתחייב עד שישב לו כך הגיה הרי"א ז"ל ומחק מלת בנפשו:

משנה ט

סימן היוד בין במשנה בין בפירוש רעז"ל צריך להיות אחר תשלום בבא דכל שרוח הבריות וכו'. הקשה התכם הר"ר טוביה הלוי ז"ל בספר תן טוב פ' בחוקותי דף ס"ז ע"ג וז"ל שהדבר קשה להאמין למה תהא כזאת להתבטל חכמתו כיון שלא קדמה לה

היראה ומה גם כי אם אין חכמה אין יראה ואין בור ירא חטא אמנם דבריהם הוא כי לא יאמר האדם טוב לשבת פנת יקרת תורת ה' התמימה משיבת נפש להכניע יצה"ר נמצא שמקדים חכמה ליראה שאינו ירא מלפני אלהים אם לא בחכמה כזה אין חכמתו מתקיימת שיתקפנו יצרו לבטלו מחכמתו ויוסיף אמץ ללחום עמו שיצא מבית המדרש ושם ידבר עמו בשפתי חלקות אבל מי שיראת חטאו קודמת לחכמתו והוא מנצח יצרו ביראת העונש קודם שילמוד זה חכמתו מתקיימת ולא יסיתנו היצה"ר להתבטל מן הלמוד שהרי אין כחו בפיו כי אם לוחם מלחמתו ביראת ה' כל היום א"כ יצרו יאמר אין זה הורג אותי בכח תורה לבטלו מחכמתו מה לי להתחזק נגדו לבטלו מהתורה טוב לי תורת פיו שהוא בורח למקום תורה משימשול בי לנצחני במלחמה ומוטב לי שיברח ממני ממה שינצחני אך אם אין חכמה אין יראה ירצה אין בור ירא חטא וצריך האדם לידע פרטי איסור והיתר ועוד כפשוטו אם אין חכמה אין יראה אם לא יקדים האדם כח תורה אין יראה לא יוכל ללחום את מושל ונעשה בעל הבית כי אם אין אתם עוסקים בתורה אתם נמסרין בידו ע"כ בקיצור:

משנה י

ר' דוסא בן ארכינס אומר שֵׁנַת שחרית וְיֵין צהרים כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל:
וישיבת כנסיות כך הגיה הרי"א ז"ל:

משנה יא

ר' אלעזר המודעי וכו' סנהדרין פ' חלק (סנהדרין דף צ"ט.) וביד ספ"ג דהלכות תשובה:
המחלל וכו' ירושלמי דפסחים פרק אלו דברים דף ל"ג:
המלבין פני חברו ברבים החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה המאדים פני חברו ברבים וכתב עוד שברוב הספרים ל"ג והמאדים פני חברו ברבים כלל ע"כ. ביד בהלכות דעות פ"ה סי' ז' ובפ"ג דהלכות חובל ומזיק סימן ז':
והמפר בריתו של אברהם אבינו ביד בסוף הלכות מילה ובטור יורה דעה סימן ר"ס:
והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה לאו היינו מגלה פנים בתורה סתם דאיתא בפ' בתרא דיומא דף פ"ו ובפ"ק דשבועות דף י"ג דההוא נראה דחמיר טפי ע"ש:
אח"כ דקדקתי שם בסנהדרין ונראה שהכל אחד. ומצאתי שמחק החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל מלות שלא כהלכה:

משנה יג

שחוק וקלות ראש ביד בהלכות דעות פ' שני סי' ז' ורפכ"א דהלכות איסורי ביאה וסוף הלכות נדרים:

מסורת סייג לתורה פירש בערוך הן סימנים שעשו חכמים לסדר התורה בפיהם. והר"ר יהוסף ז"ל בשם ס"א מסרות:
מעשרות סייג לעושר כתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל בכל הספרים לא מצאתי זה:
סייג לחכמה שתיקה שם בהלכות דעות סימן ה':

משנה יד

שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם: שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו כתב הרי"א ז"ל בס"א ליתא הני תרי שנאמר וכו' ועוד ראיתי שמחק מלות חמדה. וגם ברישא גרסינן כלי שבו נברא העולם. [הגהה מצאתי שפי' החכם הר"ר טוביה הלוי ז"ל בפ' בראשית דף י"ז ע"ב וז"ל צריך להבין הכפל גם השנוי שבתחלה אמר צלם סתם ואח"כ אמר בצלם אלהים גם למה לא הביא ראיה מפסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו אכן ר"ל מ"ש בפי' הפסוק כי חבה אחת לאדם שנברא בצלם שלו החקוק בתורה מ"ע במספר אבריו ומל"ת במספר גידיו וזהו שאמר חביב אדם שנברא בצלם ירצה בצלם שלו החקוק בתורה שבזה יתן אל לבו להחיות את עצמו בכל מצות התורה ועוד חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם אלהים להיות כאלהים כביכול בורא עולם בתורה ובצירוף אותיותיה וכמ"ש רז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהן נברא שמים וארץ אם כן נודע לו שנברא בצלם אלהים דומה לבורא וכחו בפיו להיותו שותף במעשה בראשית שהוא מעמיד העולם ויכול לשנות הטבע אל כל אשר יחפוץ לכן אמר הפסוק כי בצלם אלהים עשה את האדם לפי שפסוקים הקודמין לא נודע לאדם כי אם דברי התורה הם אכן פסוק זה נאמר לאדם באזהרה על ש"ד שופך דם האדם באדם דמו ישפך ונתן טעם לדבר למה לא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו יען כי בצלם אלהים עשה את האדם ויכול היה זה האדם להיות צדיק ויברא עולמות חדשים או יקיים העולם בזכותו דומה לבוראו וזה שהרגו הרג עולם מלא לכן אינו דומה למכה בהמה ישלמנה כי אם דמו ישפך שזה היה מחיה את העולם בפיו ומעמיד כל העולם לכן לא יכופר בממון כי אם בדם שופכו א"כ מעלת האדם גדולה להיותו כאלהים בורא עולם בכח תורה בפיו ואם הוא רשע למות אפשר יעשה תשובה אם לא הרגו הרי ב' חבות לאדם. אחד שנברא בצלם שלו החקוקה בתורה וא' להודיעו שהוא דומה לבוראו כמש"ה והלכת בדרכיו ע"כ. ופי' החכם השלם הר"ר טוביה הלוי ז"ל בספר חן טוב בהקדמתו דף ג' ע"ב וז"ל למה אמר ב' פעמים חביבין וכמדומה הכל אחד אמנם החבה הראשונה היתה שניתן להם כלי חמדה שחמדוה המלאכים ואמרו ה' אדונינו תנה הודך על השמים ולא ניתנה להם כ"א לישראל הרי חבה אחת. והב' להודיעם דבר גדול שנותן להם הכלי חמדה שבו

נברא העולם ומסרו בידם ורשותם שגם הם יכולים לברוא עולם חדש אם ירצו כי הכלי שבו נברא העולם ניתן בידם לעשות בו כרצונם ע"כ. ובסוף פ' עקב דף רפ"ט ע"ג דקדק עוד אמאי קתני כלי חמדה ולא קתני חמדה כמו שקראוה המלאכים לפני הקב"ה חמדה גנוזה ועוד אמאי קראה כלי חמדה ולא כלי נחמד ופי' שרוצה לומר כלי המביא לידי חמדה לעבוד את ה' והאריך שם שני פירושים ע"ש]:

משנה טו

וכו' הכל צפוי והרשות נתונה אית דאמרי הכל צפון אבל לא מצאתיה בתוס' י"ט:

משנה טז

הכל נתון בערבון וכו' כולה מתניתין מבוארת יפה בערוך ערך סעד. ואית דגרסי בערבים:

וכל הרוצה יבא וילוה ס"א וכל הרוצה ליטול בא ונוטל ממשנת הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל:

משנה יז

אם אין תורה עי' בתוי"ט. ועי' בפרק דלעיל ריש סי' ט':

אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם אין בינה כו'. וראיתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל אם אין דעת אין בינה אם אין בינה אין דעת וכתב ובס"א אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה:

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו וכו' כצ"ל וכתב הר"א יהוסף ז"ל ס"א לאילן שְׁנָפָיו וכתב עוד שנאמר והיה כערער בערבה וגו' שנאמר והיה כעץ שתול על מים וכו'. הני תרי שנא' וכו' יש ספרים דל"ג להו:

משנה יח

ר' אלעזר חסמא גרסינן וגם בלי יוד צ"ל. וכתב הרי"א ז"ל דאית דגרסי הסמא בהא:

תקופות וגמטראות פירש במגיד משנה רפ"ח דהל' גניבה תקופות היא חכמת החשבון כמו שאמרו לחשוב תקופות וגמטריאות היא חכמת השיר והתשבורת פרפראות לחכמה פי' לחכמת התכונה הקרויה חכמה ובינה ע"כ:

פרק ד

משנה א

איזהו חכם הלמד מכל אדם כך הגיה ונקד הר"ר יהוסף ז"ל:

איזהו גבור הכובש וכו':

איזהו עשיר וכו' וכן איזהו חכם הרואה את הנולד מעשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב בתמיד פ"ד. ועיין במ"ש לעיל רפ"ק בשם הרב ר' משה אלשיך ז"ל ובפ' אמור דף קצ"א קצ"ב האריך הרבה בפי' כל משנתנו ובסוף דבריו כתוב ואומרו איזהו מכובד וכו' כלומר אל תחשוב למכובד אשר יכבדוהו הבריות בעבור עשרו אך איזהו מכובד המכבד את הבריות שהיא מדה טובה שהוא קנין בעצמות האדם ולא אושר תלוי בזולתו וכן בעשיר אמר השמח בחלקו שהוא קנין בעצמו ולא תלה ברבוי הממון שהוא דבר חוץ ממנו ודבר האבד וגם מפני שמרבה נכסים מרבה דאגה ואיך יקרא אושר וגם דעתו שלא יקרא מכובד המקבל כבוד מבני אדם כי אם ממלך הכבוד ית"ש והביא ראיה מפסוק כי מכבדי אכבד אע"פ שלא ידבר רק במכבד את המקום אך הוא מקל וחומר והוא כאשר נשים לב אל הביאו סוף פסוק ובוזי יקלו לבלי צורך אך הוא מאמרם בספר הזוהר חש הקב"ה על כבוד הצדיק משל כבוד עצמו כי הנה ירבעם היה מקטיר על המזבח לע"ז ולא נגפו ה' ובשלוח ידו לתפוש בנביא מיד ותיבש ידו וכן ארז"ל בב"ר החמיר הקב"ה בכבוד הצדיק מבכבודו שעל כבוד צדיק אמר ומקללך אאור שהוא בקום עשה ובכבוד עצמו אמר ובוזי יקלו מעצמן ע"כ. ובזה נבוא אל הענין כי אחר שמפסוק ובוזי יקלו נלמד כי גדול כבוד הצדיק לפניו ית"ש מכבוד עצמו הנה מזה ראיה על האמור כי המכבד את הבריות שהוא את הצדיקים ודאי יכבדהו ית"ש יותר מהמכבד את עצמו וא"כ באומרו שמכבדו יכבד כ"ש שיכבד את מכבד הצדיקים שידוע שלא אמר המכבד את הבריות רק על מכבד את הצדיק ולא את אשר לא נאה לו כבוד ולפי זה יתיישב מה שהביא התנא סוף הכתוב ובוזי יקלו שיראה דברי מותר אך כיון אל הנדרש כבר כמו שכתבנו כלומר מי הכריחנו לומר שאת המכבד את הצדיק יכבד הקב"ה הלא הוא אומרו ובוזי יקלו כי משם הוא הקל וחומר כמדובר. ובתנחומא פ' בראשית אמרו חז"ל. כי מכבדי אכבד המכבד בני תורה והוא מעין מאמרינו והוא שהוקשה למו כי כמה מכבדים את ה' ויצר להם בעה"ז כי זו היא קושית צדיק ורע לו לזה אמר המכבד בני תורה כי ברית כרותה היא שייטיב לו ויכובד בודאי מאתו ית' וזהו איזהו מכובד שהוא בודאי מכובד המכבד את הבריות ע"כ:

משנה ב

בן עזאי כו' ע' בפי' משנה זו בפ' אמור ד' קצ"ג בדרשיותיו של הרב ר' משה אלשיך ז"ל:

משנה ג

הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם. משמע אפי' קטן ועל דרך שאמרו רז"ל על תלמיד קטן או עו"ג קטן דמלכותייהו בתר אודנייהו קיימא. ואפשר שהוא מוסיף אפי' שאינו תלמיד כך נלע"ד:

משנה ד

ר' ליטס. בלא וי"ו הגיהו הר"ר יהוסף ז"ל שכן מצא ברוב הספרים: ואיתה להא מילתא דר' לויטס ביד ה' דעות פ' שני סי' ג' ועי' בדרשותיו של הרב ר' משה אלשיך ז"ל בפ' בהר סיני דף ר"ג וגם בפ' נצבים דף ש"י. ופי' החכם השלם הר"ר טוביה הלוי בספר חן טוב פ' בראשית דף כ"א ע"ד וז"ל דקדק התנא לומר בפני כל האדם ולא אמר סתם מאד הוי שפל רוח יען חפץ ה' בגאותו של אדם יחשוב עצמו גדול מכל צבא מרום ולא יאמר מי אנכי גוש עפר רמה ותולעה להיות עבד המלך דכתיב כי זה כל האדם ירצה לא נבראו העולמות כולם אלא בשביל זה האדם והוא חשוב מהמלאכים ובזה יבא האדם לשמור מצותיו ית' ז"ש אם תהיה שפל רוח דוקא בפני כל האדם אבל בפני המלאכים וכל צבא מרום תתגאה כי קרוב אתה לה' יותר מהם. ע"כ בקצור:

אחד שוגג ואחד מזיד בפ"ק דקדושין דף מ' לפי פירוש ר"ח ז"ל:

משנה ה

ר' ישמעאל בנו אומר גרסי' וכן במאירי וריי"א. בפי' רעז"ל ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד וכו' כך צ"ל:

עוד צ"ל שם כך ואם נוטל מזה יותר מזה דיניו בטלים וכו':

ר' צדוק אומר וכו' וכן אמר ג"כ בנו ר"א בנדרים פ' קונם דף ס"ג. וביד פ"ג דהלכות ת"ת סי' יו"ד:

כל הנהנה במאירי וריי"א האוכל הנאות. וראיתי שמחק הר"ר יהוסף ז"ל מלת לשמור. גם הגיה ולא קורדום לאכול מהם. גם הגיה הא כל הניאות מד"ת וכו':

משנה ו

ר' יוסי אומר כל המכבד וכו' ביד פ' עשירי דהלכות ס"ת סי' ב' וספכ"ד דהלכות סנהדרין ובטור יו"ד סי' רפ"ב:

משנה ז

ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר וכו' כך מצאתי מוגה:

החושך וכו' ביד בהלכות סנהדרין פ"כ סי' ז' ח' ובטור מו"מ סי' יו"ד:

וְגָזֵל גרסי' הגימל קמוצה והזיין צרויה שהוא מוכרת וכדכתיב או בגזל וגם הר"ר יהוסף ז"ל כן נקד:

משנה ח

אל תהי דן יחידי תוס' פ"ק דסנהדרין דף ה' ובטור חו"מ סי' ג'. ובירושלמי שם בסנהדרין ראש הפרק א"ר יהודה בן פזי אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מטין לכף זכות ואלו מטין לכף חובה ואע"פ שאין דן יחידי חותם יחידי שנאמר אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ע"כ. וביד פ' שני דהלכות סנהדרין סי' י"א. שהן רשאין ולא אתה. אע"פ שאתה מומחה. א"נ ה"פ שהן רשאין אע"פ שהן רוב לבטל דעתם מפני דעתך אע"פ שאתה יחיד ואע"פ שאינך מומחה. ולא אתה רשאי לומר קבלו דעתי ל"מ כנגד רבים אלא אפי' כנגד יחיד ואע"פ שאינו מומחה כגון במשא ומתן של דברי חורה שאינו לדון הלכה למעשה אע"פ אינך רשאי לומר קבלו דעתי כך נלע"ד:

משנה ט

כל המקיים את התורה ביד בספ"ג דהלכות ת"ת. ועי' על פי' משנה זו בדרשיותיו של הר"ר ר' משה אלשיך ז"ל בפ' בהר סיני דף ר"ה ובפ' עקב ד' רע"א ובספר משלי דף קי"ח דהיינו קי"ו:

משנה י

הוי ממעט בעסק ביד שם פ"ג סי' ח':

ואם בטלת מן התורה פי' בספר חן טוב פ' בלק דף רמ"ה ע"ד ירצה אם יבטל אדם מן התורה יביא עליו אויבים שיבטלוהו מן התורה על כרחו שלא בטובתו כן למדת הטובה גם כי יתנו בגוים וכו' ויחלו מעט ממשא מלך ושרים יקלו עליו משא הגלות כדי שלא יתבטל מלמוד התורה וכן אמר התנא כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות וכו' כדי שלא יתבטל מהתורה וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות כדי שיתבטל יותר. ע"כ. ומצאתי שכתב הר"ר יהוסף ז"ל אם בטלת מן התורה יש לי בטלים ואם עמלת בתורה יש לי וכו' כן מצאתי בקצת ספרים ונ"ל שהיא הגירסא הנכונה כי כן דרך החכמים לדבר הדברים כאלו נאמרו מפי הקב"ה וכך יש במס' סנהדרין פ' עשירי א"ר שמעון אם אתה עושה דין בעיר הנדחת מעלה אני עליך כאלו אתה מעלה עולה כליל לפני. ע"כ:

משנה יא

פרקליט. ומצאתי שכתב הר"מ דילונזאנו ז"ל ה"ג פַּרַקְלִיט ומלה יונית היא רוגדור בלע"ז:

כל כנסיה שהיא לשם שמים כו'. ע' בתוי"ט. אמנם הר"ר יהוסף ז"ל [גרס] כל כניסה שהיא לשם מצוה סופה להתקיים ושאינה לשם מצוה וכו' ואמר שכן הוא ברוב הספרים:

משנה יב

ר"א בן שמוע כו' חביב עליך כשלך. ע' בתי"ט וגם הרב מקוצי גריס ככבוד חברך וגם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה ככבוד חברך וגם מחק מלות בן שמוע. ואיתה להאי בבא דיהי כבוד וכו' ומורא רבך וכו' ביד הלכות ת"ת רפ"ה וסימן י"ב ובטור יו"ד סימן רמ"ב. ובס' הפרפראות ריש פ' נצבים לפני ה' אלהיכם ראשיכם מקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים עד כאן:

משנה יג

ר' יהודה אומר הוי זהיר וכו' סוף פרק אלו מציאות יליף לה ר' יהודה בר' אלעאי מקרא דכתיב הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות וזהו עמי המיוחד לי דהיינו ת"ח את חטאתם אני קורא פשע שהיה להם לתת לב בטעמי משנתם שיבררו להם על העיקר ולא יורו הלכה מתוך משנה שאינה עיקר ולבית יעקב דהיינו שאר העם חטאתם דאפילו פשע שלהם אנו קורא חטאת שזדונות נעשות להם כשגגות. וכתוב בספר חן טוב פ' כי תצא דף רצ"א ע"ב שמלבד פשוטן של דברים דהיינו משום שאם קרא בתורה ידע איסור הדבר ופורש גם אם קרא ולמד היה יצה"ר מת מכח תורה א"כ מי גרם לו לבא לידי שוגג זה מה שלא למד שע"י התורה היצה"ר מת ע"ש. גם בפ' וזאת הברכה דף ס"ט ע"ב פי' שאם היה קורא בתורה היה ניצול מעון ולא היה בא לידי שגגת התחלף לו חלב בשומן כמש"ר ז"ל שהיו מכריזין ברקיע הזהרו בר"מ ובתורתו ע"כ:

עולה על גביהן. הרי"א ז"ל מחק מלת עולה:

משנה יד

ר' נהוראי אומר הוי גולה וכו' שבת סוף פ' חבית. ובספר הפרפראות בפ' ואתחנן ואת גולן וסמיך ליה וזאת התורה רמז הוי גולה למקום תורה ע"כ:

ואל תאמר שהיא תבא אחרי כן הגיה הר"ר יהיסף ז"ל וכתב ס"א אצלי ע"כ:

משנה טו

הוי מקדים בשלום וכו' נ"א שלום לכל אדם וביד בהלכות דעות פ"ח סימן ז':

והוי זנב וכו' בבלי וירושלמי פ' אחד דיני ממונות. וכתב הר"ר מנחם דילונזאנו ז"ל וז"ל ואל תהי ראש לשועלים המאירי מסיים בה שנאמר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ע"כ:

משנה טז

פרוזדור בדלית הגיהו הר"ר יהוסף ז"ל וכתב כן מצאתי:

משנה יח

אל תרצה את חברך וכו' ביד הל' דעות פ"ה סימן זיין:

ואל תשתדל בערוך ס"א תשתדר בריש במקום הלמד ודומה לזה כתבתי לעיל בפ' שני סימן ה' בשם רד"ק והרמב"ן ז"ל:

משנה יט

שמואל הקטן ירושלמי פ' עגלה ערופה דף כ"ד ע"ב למה נקרא שמו קטן שהיה מקטין עצמו ויש אומרים לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי והר"ר יהוסף ז"ל מחק ממלת פן יראה וכו' וכתב על מה שפירש רעז"ל פסוק הוא במשלי וכו' כתב פי' זה מגומגם כי לא אמר היה אומר ונ"ל דקאי אהא דקאמר לעיל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו על זה קאמר שמואל הקטן אומר על לשון זה בנפול אויבך אל תשמח ע"כ:

משנה כ

אלישע בן אבויה אומר מצאתי כתוב בפי' ספר קהלת שחבר החכם השלם הר"ר משה גלנטי נ"ע על פסוק טוב אחרית דבר וז"ל בא וראה כמה איכא בין ת"ח שסרח לעם הארץ שכששמע אלישע אחר מטלפי הסוס שר' מאיר הגיע עד תחום שבת לא רצה שיחטא על ידו. וראיתי כתוב בספרי הגאונים שבשכר זה זכה שיזכר שמו בפרקי אבות אלישע בן אבויה נקוב שמו אצל חסידי עולם ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ע"כ:

רבי אומר אל תסתכל וכו' רי"א ז"ל גריס ר' מאיר:

משנה כא

ר' אלעזר הקפר בלתי יו"ד:

הקנאה וכו' ביד הל' דעות פרק שני סי' זיין. ועיין על כל דברי ר' אלעזר הקפר עד סוף פירקין בדרשיותיו של הרב הגדול הר"ר משה אלשיך ז"ל בפ' בהר סיני דף ר"ב:

משנה כב

והמתים לחיות. כך הגיה הרי"א ז"ל ע"פ רוב הספרים:

מקח שוחד. ע' תוי"ט וה"נ אשכחן בנחמיה יו"ד המביאים את המִקחות וכל שבר המם בחירק כמו שכתב רד"ק ז"ל בשרש לקח וכן בדברי רז"ל מקח וממכר:
שהשאול בית מנוס במאירי וריי"א שיש בשאול והר"ר יהוסף ז"ל הגיה שבשאול וכתב כן הגרסא ברוב הספרים וכן נ"ל עיקר ופירוש שבשאול יש מקום לברוח ולנוס כדי להנצל מדין של גיהנם ע"כ. גם הגיה בריש מתני' שהוא היוצר ומחק מלות אל הוא גם מחק מלות ברוך הוא דבריש מתניתין ומלת הקדוש דבסוף מתניתין:
שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך וכו' כצ"ל:

פרק ה

משנה א

בפ' רעז"ל. בעשרה מאמרות תשעה ויאמר ובראשית למי מאמר הוא וכו' הכי אמר רבי בפ' בתרא דראש השנה גבי עשרה מלכיות כנגד מי מצאתי כתוב בספר פלח הרמון פרק שני דשער שני וז"ל ופשטא דשמעתין מוכח אין פרו ורבו מן המנין לפי שהיא מצוה דרמיא עלן וברכה לשומריה ועוסקין בה שמה ואנן בבריאת העולם עסקינן והוא מבואר. אמנם בזוהר פ' ויקרא פי' ר"ש עשרה עשרה הכף עשרה למעשה בראשית עשרה למתן תורה ופי' אנכי כנגד יהי אור ולא יהיה כנגד יהיה רקיע ולא תשא כנגד יקוו זכור כנגד תדשא. כבד כנגד יהי מאורות. לא תרצח כנגד ישרצו. לא תנאף כנגד תוצא הארץ. לא תגנוב כנגד הנה נתתי. לא תענה כנגד נעשה אדם. לא תחמוד כנגד אעשה לו עזר כנגדו. ולפי זה אין בראשית מן המנין והמשלים הוא מאמר העזר עם היותו מופלג בפרשה להלן. ויש בתקונים דרך אחרת שהם מונים פרו ורבו בכלל האומניות של יום הששי עם שאר המאמרות והם עשרה מבלי שנצטרך למנות עמהם לא בראשית ולא העזר ע"כ. וכתב עוד שם בספ"ד ומה שהשמיטוהו הני תרי תנאי דמסכת ר"ה ובפרשת ויקרא בזוהר נראה שהטעם הוא לפי שקיום המאמר נתלה בזולתו לפיכך נאמר ויאמר להם אלהים לא כן הנה נתתי שהוא לבדו הנותן וכן בכל שאר המאמרות כי הוא צוה ונבראו אמנם לפי שיטת התיקונים שפיר חשבינן פרו ורבו בכלל העשרה ועם זה נתישבו עשר אומניות אצל עשרה מאמרות כי מאמר העזר איננו אומניות בעצמו שהרי כתיב אחריו אעשה לו עזר ועוד שבא מופלג בכתוב ולא נזכר בששת ימים אמנם התולדות הנמשכות ממנו הן האומניות המכוון באמת ע"כ:

משנה ב

מכניסין לפניו כך הגיה הרי"א בשתי הבבות גם הגיה עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם:

משנה ג

עשרה נסיונות הרמב"ם ז"ל יש לו דרך אחרת במנין העשרה נסיונות שלא כדרך ששירש רעז"ל ע"ש. ופי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל בדרשיותיו פרשת שלח לך דף רכ"ח וז"ל ראוי להשכיל בעשרות אלו שכולן ברורים בכתובים וגם למה מביא סוף הפסוק ולא שמעו בקולי שאין בו צורך אל הענין אך הוא שבא לתת טעם למה ניסה הקב"ה את אברהם עשרה פעמים שאפילו אחד לא היה צריך כי הוא יתברך יודע תעלומות והיה אפשר לומר שהטריחו יתברך למען כנגדם יזכו להעשות עשרה נסים לבניו ביציאת מצרים על כן אמר אם מה שניסהו עשרה פעמים הוא על כי עשר נסים נעשו במצרים. אי אפשר כי הלא גם [הי'] עשרה על הים וא"כ היה צריך גם אברהם ב"פ י' ולמה נתנסה רק עשרה אלא אין הטעם אלא כי י' נסיונות נסו אבותינו להקב"ה על כן הקדים הקב"ה ונסהו י' נסיונות להגן על נסיונות שנסו בניו להקב"ה וסמך לזה הוא אומר בסוף הפסוק ולא שמעו בקולי שהוא לרמוז יבא מי שנאמר בו עקב אשר שמע אברהם בקולי ויגן על מי שנאמר בהם ולא שמעו בקולי עכ"ל ז"ל:

משנה ד

ועשרה על הים עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצריים ועשרה על הים עשר נסיונות וכו' כצ"ל ועשר נסיונות שנסו אבותינו וכו' כולהו מפרש להו בגמרא פ' יש בערכין גמרא דוכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו וקחשיב התם שנים במים במרה וברפידים וכתב הר"ר גרשום מאור הגולה ז"ל וקשיא לי מ"ט לא קחשיב מים דמדבר צין ע"כ ולפי מה שכתוב שם נלע"ד שצריך להגיה ברעז"ל ואחד בעליה ושנים במים א' במרה דכתיב ויבאו מרתה וגו' וילנו העם על משה וגומר ואחד ברפידים וירב וגומר ומלת ואחד במתאוננים לפי זה טעות הוא אבל בפי' הרמב"ם ז"ל נראה שלא נפל טעות רק שיש לו גירסא אחרת או פי' אחר שם בגמרא דוק. והתם מפרש אחד בעליה דכתיב וימרו על ים בים סוף מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולין מצד זה כך מצריים עולין מצד אחר עד שרמז הקב"ה לשר של ים ופלטן ליבשה. והרא"ש ז"ל הקשה אחד בעגל תימא למה קורא עון העגל נסיון והלא כפרו בעיקר ושמעתי מפי' הר"ר יצחק מוורמישא דעשרה נסיונות היינו עשרה כעסים שהכעיסו את הקב"ה והנם זועפים מתרגמינן נסוסין ע"כ. ועיין בפי' דמתניתין לעיל:

משנה ה

עשרה נסים וכו' פ"ק דיומא דף כ"א:

ולא הסריח בשר הקדש מעולם כתב הריטב"א ז"ל בספ"ק דיומא אם לא היה פנאי להקטיר אברי התמיד בע"ש מעלין אותן בליל שבת לראש המזבח ואינן נפסלין בראש המזבח בלינה אפילו עד כמה ימים וזהו שאמרו לא הסריח בשר קדש מעולם אפילו היו בראש המזבח כמה ימים עכ"ל ז"ל. ואיתה להאי בבא בתוס' פ' שתי הלחם (מנחות דף צ"ז:)

ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא כבו וכו' כך הגיה הרי"א ז"ל. עוד כתב שאלין בירושלים ברוב הספרים גרסינן כשעולין לירושלים וצ"ע ע"כ:

ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה התם ביומא משמע דלא גרסינן ולא כבו גשמים וגם לא ולא נצחה הרוח דפריך התם פתח במקדש וסיים בירושלים ומשני איכא תרתי אחרנייתא במקדש דתניא מעולם לא כבו גשמים וכו' ותו פריך התם ותו ליכא והא תני רב שמעיה בקלנבו שברי כלי חרס נבלעים במקומם ואמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעים במקומם ומשני פסולי תלתא הוו חשבינהו כחד אפיק תרי ועייל תרי ובלועים נמי כחד חשבינהו להו ואיכא נמי אחריתי דאמר ר' יהושע בן לוי נס גדול היה נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו. עוד פריך התם והא איכא הא דאמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדין ותו פריך התם ותו ליכא והא אמר רב הושעיא בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרין שנאמר ירעש כלבנון פריו וכשנכנסו עו"ג להיכל יבש שנאמר ופרח לבנון אומלל ועתיד הקב"ה להחזירם שנאמר פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה ומסיק ניסי דקביעי לא קחשיב כגון פירות וארון וכרובים שהן קבועים ועומדים תמיד במקומם:

ולא נמצא פיסול בעומר וכו' בתשובת הרשב"א ז"ל סימן נ"ב הרבה פסולין יש ואם באתי לכתוב את כולן יארך הענין אלא הריני כותב לך קצרן שאם ריבה מדת עשרונו או מיעט בו פסל וכן אם קמצן זר אונן ט"י וכולהו דבפ"ק דמנחות וכן אם עלה בידו צרור או גרגר מלח וכן אם ריבה שמנה או חסר שמנה וכן יש אחרים מלבד אלה ויש לך נס גדול מזה ושלא יערע אחד מכל אלו לעולם ודאי שאין לך פלא ונס גדול מזה שיהיה כן לעולמים ע"כ בקיצור:

משנה ו

עשרה דברים נבראו בע"ש וכו'. מחק הר"ר יהוסף ז"ל מלות בע"ש ומלות ואלו הן וכתב כך מצאתי ואיתה למתניתין בפסחים בפ' מקום שנהגו (פסחים דף נ"ד) ברייתא קרובה ללשון המשנה. והמכתֵב בנקודת צירי בתיו ושם בפסחים פי' רש"י ז"ל ולי נראה כתב זו היא חקיקת צורתם והמכתב הוא עט וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות ע"כ. וגירסת רוב המפרשים ז"ל מִכְתַּב בנקודת חירק במם והתיו קמוצה. ופי' החכם הרב ר' משה אלשיך ז"ל בפ' כי תשא דף קנ"ב כי הלוחות שניות הם שנבראו ע"ש בין השמשות דאילו לוחות הראשונות הם רוחניות לגמרי מעולם עליון נורא מאוד ולטובת ישראל היתה שבירתם כדברי רז"ל ועוד האריך ע"ש. ועיין עוד בפ' חוקת דף רל"ה במה שפירש בפי' הבאר אמאי לא קתני והבאר:

משנה ז

חכם אינו מדבר וכו' ביד בהל' ת"ת פ"ה סימן י' ובטור י"ד סי' רמ"ב:

בחכמה ובמנין מחק הר"ר יהוסף ז"ל מלות הללו. ושוב כתב ס"א בחכמה גרסינן עוד כתב בשם ס"א דגרסינן שואל כהלכה ומשיב כענין ע"כ. בפי' רעז"ל צריך להיות וכן באליהוא הוא אומר כתר לי זעיר ואחוך. עוד שם צריך להיות הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה על דרך וכו'. עוד שם צ"ל וכן אתה מוצא באנשים וכו':

משנה ח

רעב של בצורת בא גרסינן דרעב לשון זכר כדכתיב והרעב היה וכן ג"כ ודאי של כליה בא:

חרב של בצורת בא ס"א מצורה וכן נ"ל עיקר ופירושו לשון מצור ומצוק הר"ר יהוסף ז"ל:

חרב בא לעולם וכו' בטור חו"מ סימן א':

משנה ט

ועל שמטת הארץ הגיה הר"ר יהוסף ז"ל הַשְּׁמֵט הארץ:

משנה י

שלי שלך ושלך שלך מהנה את הבריות וכו' כך צ"ל בפי' רעז"ל. וראיתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל שלי [שלך] חסיד שלך ושלי שלי רשע:

משנה יא

לְרצוֹת בנקודת צירי בלמד ואפשר דגרסי' בחירק הלמד כמה דכתיב ולא יוסיף לרצות עוד וכשהוא פוי"ל יוצא לאחרים תהיה הלמד בשבא והריש בפתח והצדי בחלם ובדגש.

וכתב הרב ר' יהוסף ז"ל נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו ונ"ל פי' לגירסא זו כי הנוח לכעוס הרי ההפסד בא לו ראשונה א"כ שייך לומר בו שיצא הפסדו הראשון בשכר שבא לו אח"כ במה שהוא נוח לרצות וכן הקשה לכעוס שיש לו שכר זה תחלה יצא זה השכר בהפסד שבא לו אח"כ במה שהוא קשה לרצות וכן הוי למטה ג"כ גבי ד' מדות בַּלְמֵדִים. אך נ"ל דטעות היא והגרסא היא כגרסת הדפוס כי הנוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו כי ההפסד הוא רב מן השכר כיון שהוא נוח לכעוס וכן הקשה לכעוס וקשה לרצות השכר הוא רב מן ההפסד עכ"ל ז"ל. ועיין בפי' ספר משלי להחכם הגדול הרב ר' משה אלשיך ז"ל דף קכ"ב:

משנה יב

ממהר לשמוע וממהר לאבד כך נראה שצ"ל בכולהו באבי:
וקשה לאבד חכם אית דגרסי וקשה לאבד זה חלק טוב:

משנה יג

ד' מדות כו'. ועיין בדרשיותיו של הרב ר' משה אלשיך ז"ל פי' נחמד בפ' בהר סיני דף ר"ד:

משנה טז

ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם כצ"ל אכן רעז"ל נראה דגריס כל אהבה שהוא תלויה בדבר בטל בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר בטל אינה בטלה לעולם:
זו אהבת אמנון בתמר גרסינן בבית דאמנון לחוד הוא שאהב לתמר אבל תמר לא אהבתו כך שמעתי מפי החכם החסיד הה"ר מסעוד אזולאי נ"ע. אח"כ מצאתיו מוגה ג"כ כך במשנתו של הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וכתב עוד דגרסי' ברוב ספרים זו אהבת יהונתן ודוד וכן נ"ל עיקר כי יהונתן היה עיקר האהבה וכן הזכיר ג"כ למעלה אמנון ואח"כ תמר וכן למטה גבי מחלוקת שמאי והלל גרסינן ברוב הספרים שמאי ברישא:

משנה יז

זו מחלוקת הלל ושמאי וראיתי להעתיק הנה כל דברי החכם הר"ר טוביה הלוי ז"ל בספר חן טוב פ' קרח דף רכ"ה וז"ל בפי' משנה זו נתחבטו בה גאוני עולם שקשה מאד שגם מחלוקת שמאי והלל לא נתקיים שהרי הלכה כב"ה ודברי ב"ש אינה משנה וכן היה דבר קרח שבטלו דבריו ונתקיימו דברי משה א"כ כל אפייא שוין ואין חילוק במחלוקת שבכולן א' מן הכיתות בטלה וא' מהם נכונה שהלכה כמותה הגם אם אפשר שר"ל על בעלי המחלוקת עצמן כי שמאי והלל נתקיימו שניהן לא כן קרח שמת וירד שאולה אמנם אין הלשון מתיישב מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים דמשמע

המחלוקת עצמה לא בעלי המחלוקת גם לפי זה מה בא התנא ללמדנו שנתקיים שמאי ולא מת למה יומת מה עשה גם אפשר לומר שדברי ב"ש לא נתבטלו לגמרי אלא נשנו דבריהם במשנה לפי שע"י דבריהם נתברר האמת כמו שאמרו בגמרא וכי מאחר שאין הלכה כדברי היחיד למה נשנו דבריו אצל דברי המרובים ותרצו שהוצרכו להזכיר דברי היחיד שאם יבא אדם לומר כך שמעתי וקבלתי יאמרו לו דברי היחיד שמעת ואין הלכה כמותו הרי שמתוך דברי היחיד מתקיימין דברי המרובים כן הוא ב"ש וב"ה מתוך דברי ב"ש יתקיימו דברי ב"ה אבל קרח ועדתו אינו כן שהרי לא הוצרך לאומרו בליעת קרח לקיים הכהונה ביד אהרן כי אם בא האות והמופת פריחת המטה גם זריחת הצרעת למערער על הכהונה א"כ סופה בטלה ואין מתקיים האמת ע"י קרח. אמנם הנ"ל לפרש הוא במה שנבין דקדוק א' שאמר קרח ועדתו הרי לא היה המחלוקת בין קרח ועדתו אלא בין קרח למשה שכמ"ש בין ב"ש לבית הלל כן יאמר מחלוקת קרח ומשה לכן הנ"ל הוא במה שכתב רש"י ז"ל בפ' בקר ויודע ה' את אשר לו ללויה. ואת הקדוש לכהונה. ומאן דכר שמה הלויה הלא לא ערערו כי אם על אהרן בלבד ועל פי דברי רז"ל מוכרחים אנו לומר שב' שאלות היו שם זו תלויה בזו שערערו על הכהונה גם על הלויה שקרח עשה בערמה. להעשות ב' כיתות מריבות זו עם זו וכונתם להטיל מום באהרן קדוש ה' כי אם קרבו את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל כיון שלא נתנו נזמים לעשות העגל א"כ למה נבחר אהרן לכהן והוא עשהו בידו ואם נתקרב אהרן גם אם הוא עשהו א"כ נמחל עון העגל לגמרי ואדרבא לכך נבחר א"כ ישובו הבכורות לעבודתם כראשונה שהיתה העבודה בבכורות או לפחות יהיו במקום הלוים זה היה מחלוקתם של כת אחד מבני ישראל ר"נ איש רובם משבט ראובן הבכור ולו משפט הבכורה. הכת ב' קרח מבני לוי שבאים הבכורות לערער על קרח שהיה לוי שרוצים הם לעבוד עבודת הלוים ולמה נכנסו הלוים בפדיון הבכורות אם הוא בעון העגל א"כ ידחה אהרן ממחיצתו שהוא עשהו ואם נמחל לגמרי עון העגל לאהרן גם לישראל נמחל וישובו הבכורות למקומן זאת תחבולת קרח ומחלוקתו עם עדתו חולקים זה עם זה וכונתם להטיל האשם על אהרן קדוש ה' שלא ראוי לכהונה אלא אחיו הלוים הגונים ממנו ולא רצה קרח לערער בפירוש על הדבר ולאמר לאהרן לא לך כתר כהונה כי אם לאחיך בני לוי שלא טעו בעגל אלא הערים ועשה באופן שיבאו הבכורים לחלוק על קרח שרוצים לפחות עבודת הלויה ואם ישיבם משה חטאת העגל ישיבו לו הלא אהרן אחיך הלוי עשהו למה הוא כהן לה' מכלל שנמחל לגמרי עון העגל גם אנו נעבוד את ה' אם כן אמרו קרח ועדתו לא על מחלוקתו עם משה

אמר כי אם מחלוקתו עם עדתו אלו עם אלו על הלויה ואלו ואלו נאבדו ואכן משה לא היה כת שני' במחלוקת זו ע"כ:

משנה יח

כל המזכה את הרבים וכו' פי' ר"י ה"מ שהוא טוב מתחלה אבל שאינו טוב ומלמד לאחרים תורה יכול להיות שחטא בא על ידו כדאשכחן באחר במסכת חגיגה:
אין מספיקין כך צ"ל:

משנה יט

וזה נוסח משנה זו כפי מה שהגיהה הר"ר יהוסף ז"ל כל שיש בידו שלשה דברים תלמידו של אברהם. שלשה דברים תלמידו של בלעם עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה תלמידו של אברהם עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוה תלמידו של בלעם מה בין תלמידיו של אברהם לתלמידיו של בלעם תלמידיו של בלעם יורדין לגיהנם שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אבל תלמידיו של אברהם יורשין ג"ע שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אהלא ע"כ:

משנה כ

יהודה בן תימא אומר וכו' פ' ערבי פסחים (פסחים דף קי"ב) ובטור או"ח ריש סימן ראשון. וכתב שם התחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא ית' לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה בפני אדם שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגים ואל תמנע מלעשות המצוה וכן אמר ריב"ז לתלמידיו יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכן הוא אומר לענין הבושה שפעמים אדם מתבייש מפני האדם יותר ממה שיתבייש מפני הבורא יתברך על כן הזהיר שתעיז מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש וכן אמר דוד המלך עליו השלום ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש אף כי היה נרדף ובורח בין האומות היה מחזיק בתומתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו. ואומר קל כנשר כנגד הראות העין ודמה אותו לנשר כי כאשר שט הנשר באויר כך הוא ראות העין לומר שתעצים עיניך מראות ברע כי הוא תחלת העבירה שהעין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין. ואמר גבור כארי כנגד הלב כי הגבורה בעבודת הבורא יתברך היא בלב ואמר שתחזק לבך בעבודתו. ואמר רץ כצבי כנגד הרגלים שרגליך לטוב ירוצו וכן דהע"ה היה מתפלל על שלשתם אלא ששינה הסדר ואמר הדריכני בנתיב מצותיך על הרגלים ואמר אח"כ הט לבי ואמר אח"כ העבר עיני מראות שוא והזכיר הטיה בלב ובעין העברה וכו' ע"ש. וכתב שם בבית יוסף ומה שכתב ואמר גבור כארי כנגד הלב ואמר רץ כצבי כנגד הרגלים וכו' שזהו הסדר במה

שאמרו העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין ומה שהקדים יהודה בן תימא רץ כצבי לגבור כארי אפשר שטעמו לומר הוי קל לעצום עיניך מראות ברע כדי שתוכל להיות רץ כצבי לעבודתו שאם לא תעצים עיניך מראות ברע אולי לא תהיה רץ כצבי לעבודת בוראך אלא למרות עינו כבודו וזה ע"י הלב שהוא חומד וע"כ צריך שאם לא יכולת להזהר מראות ברע שתהיה גבור כארי לכוף לבך לעבודתו יתברך. עי"ל שלפי שקל כנשר הרצון בו קלות לעצום עיניו מראות ברע ורץ כצבי הוא לרוץ לעבודתו יתברך סמכן זה לזה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים זה קלותו לעצום עיניו וזה להיות קל ברגליו כאחד הצבאים אשר בשדה לרוץ לעבודת בוראו ע"כ וע"ש עוד ועיין ג"כ בדרשיותיו של הרב רבינו ר' משה אלשיך ז"ל פ' בהר סיני דף כ"א:

ובוש פנים לג"ע הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לאבות כתב נראה לי מדברי רבותינו ז"ל שביישן הוא אצלם מי שיש לו רוב בושת ובוש פנים הוא הממוצע מאמרם ולא הביישן למד ולא אמרו ולא בוש פנים למד ואמרו בוש פנים לג"ע ולא אמרו הביישן ע"כ:

ותן חלקנו בתורתך ועם עושי רצוניך גרסינן. וכתוב בביאורי הר"ר ישראל ז"ל שיסד על פי' רש"י ז"ל שבחומש בפרשת כי תצא לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב הני תרי מילי חלופי עזי פנים וחציפי אינון דכלב עז בחיות והחיות עזות יותר כדחזינן ואפ"ה הכלב עז שבהם וכתיב ומצח אשה זונה היה לך ופסל הכתוב את חלופיהם לקרבן ואהא סמכו רבותינו לשנות במשנתנו עז פנים לגיהנום וכו' יהי רצון שיבנה וכו' כלומר ואז יהיה ניכר גריעותם דעזי פנים פי' חליפיהם יפסלו להקרבה ע"כ:

משנה כא

הוא היה אומר בן חמש וכו' בשמושא רבה מייתי לה בשם שמואל הקטן וכן העתיקו בשם שמושא רבה דתנן שמואל הקטן וכו' בבית יוסף א"ח סוף סימן ל"ח ואיתא בתוס' פ' נערה דף נ' וכתבו שם דהא דתנן בן חמש שנים למקרא היינו לגלגל ולא למיספי ליה כי תורא וכן הא דתנן בן עשר למשנה לא שירד עמו לחייו לרדותו ברצועה ובחוסר לחם אלא לגלגל אבל לרדותו אינו [אלא] עד לאחר י"ב שנה עוד כתבו ז"ל אהא דקאמר אביי התם אמרה לי אם בר שית למקרא בר עשר למשנה בר שית למקרא היינו בר שית ויום אחד דומיא דבר עשר למשנה דהוי בר עשר ויום אחד כי ההוא דמסכת אבות דהתם הוי בר עשר ויום אחד דומיא דבן י"ג למצות והשתא האי בר שית למקרא לא הוי דומיא דבן עשר למשנה דבן שית למקרא היינו למיספי ליה כתורא ובר עשר למשנה לאו למיספי לי' אלא לגלגל עד י"ב שנה ע"כ. ואיתה נמי בתוס' דפ' לא יחפור (בבא בתרא דף כ"א:)

בן עשרים לרדוף כתב הרמב"ן ז"ל בראש פ' במדבר סיני כל יוצא צבא בישראל מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן כ' שנה ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף ע"כ ובתוי"ט כ' הוא היה אומר בן חמש וכו'. ונ"א ל"ג כו' ע"ש. וגם הרב ר' יהוסף ז"ל מחקה לכולה מתני' וכתב בכל הספרים לא מצאתי משנה זו ע"כ:

בן שמונה עשרה לחופה עיי' בתוי"ט [הגהה ובספר הלבוש ריש סי' ראשון דאבן העזר מ"כ וז"ל וקבעו חז"ל זמן למצוה זו עד שיהיה בן י"ז שנים שלמים דהיינו משנת י"ח ואפשר לי לאסמוכה על מקרא זה לא טוב היות האדם לבדו טוב בגימטריא י"ז כלומר אמר הש"י הרי אין האדם כבן טוב שיהיה לבדו שהרי הוא יותר מבן טוב שהרי הוא כבן עשרים כמו שאמרו במדרש על הן האדם היה כאחד ממנו כלמר בן עשרים כמנין היה וחייב בעונשים ש"מ דמבן טוב ואילך לא יהיה לבדו אלא ישא אשה וכתיב מצא אשה מצא טוב כלומר כשימצא האדם עצמו בן טוב שהוא י"ז אז מצא אשה ע"כ]:

בן ארבעים לבינה עיי' תוי"ט. [הגהה ובספר הפרפראות פרשת עקב כתוב ארבעים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד ארבעים שנה לא קם אינש אדעתא דרביה וכן בן מ' לבינה ולבבו יבין לבבו עולה ארבעים ע"כ. וכן בסוף פ' כי תבא ולא נתן ה' לכם לב לדעת וסמיך ליה ואולך אתכם מ' שנה]:

משנה כב

בן בג בג נראה שהוא יוחנן בן בג בג הנזכר בפ"ק בקדושין דף יו"ד וכן נראה מהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים ובבבא קמא דף כ"ז לא מדכר יוחנן:

משנה כג

בן הא הא בחגיגה פ"ק דף ט' אשכחן נמי אמורא דקרי הכי א"ל בר הי הי להלל וכו' ושם כ' תוס' ז"ל י"מ שגר היה והיינו בן אברהם ושרה שניתוסף ה"א בשמם וכן בן בג בג דכוליה תלמודא עולה ה"א. ע"כ:

סליק פירקא וסליקא לה מסכת אבות: